

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

2015

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 12.

SIATARI LA NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyondivho	(maraga dza 30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Samari	(maraga dza 10)
KHETHEKANYO YA C:	Luambo lu kha nyimele	(maraga dza 30)
2. Fhindulani mbudziso DZOTHE.
3. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
4. Hune khethekanyo INWE NA INWE ya fhelela hone ni talele.
5. Nomborani phindulo dzanu zwi tshi anana na kunomborelwwe kwo shumiswaho kha ili bammbiri la mbudziso.
6. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso INWE NA INWE ni pfuke mutaladzi.
7. Ni dzhiele nzhele mupeleto na kufhatelwe kwa mafhungo.
8. Tshifhinga tsho anganyiwaho:

KHETHEKANYO YA A:	Minetse ya 50
KHETHEKANYO YA B:	Minetse ya 30
KHETHEKANYO YA C:	Minetse ya 40
9. Nwalani nga vhudele, nahone zwi no vhalea.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO YA 1: U VHALA U ITELA THALUTSHEDZO NA U PFEESA**

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA A NA TSHA B uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khazwo.

TSHIBVELEDZWA TSHA A

- 1 Mađi ndi tshishumiswa tsha ndeme tshe Ramakole a ri tonda ngatsho shango nga vhuphara. Zwi tshilaho shangoni zwi kanzwiwa ngao. Musi dzimvula dzo na, hu vhonala u titima na u takala ha zwivhumbwa zwa Nwali. Zwo ralo mađi kha ḥogomelwe ngauri ndi tshishumiswa tsha ndeme, ngeno u sa a londa zwi na masiandaitwa a si avhudi. Vhathu ndi zwivhumbwa zwe Nwali a zwi fha 5 vhuṭali ha u ḫithogomela na u kona u londota zwiko zwavho.
- 2 Muvhundu wa Dzulavhavhuya wo adza fhasi ha tshikwara, tsini na damu lihulu la Swongozwi. Musi wo ima nthā ha tshikwara itshi, hu vhonala zwavhuđi u naka ha muvhundu uyu. Dzinndu dza musalauno dzo fhatwa dzo bebana thovhela. 10
- 3 Muvhundu uyu wo fhatwa hu si na thendelo ya masipala. Vhadzulapo vho kaidzwa nga khombo ine ya nga bveledzwa nga damu, vhone vha konyolela matanda ndevheni. Vhupo uho ho vha ho randelwa u sa dzula vhathu, hone vhoramasheleni vha fhatā madu mahulu vha tshi shumisa maanda a lupfumo lwavho. 15
- 4 Tshumelo i no bva ha masipala vho tou i pfa nga munukho nge vha hana u tevhedza ndaela dze vha vhudzwa. Vhathu avha vho pika u vha havho zwitundulume, vhe ri a ḫikona. Nangoho masheleni ndi makonazwothe a leludzaho vhutshilo. Vho mbo di ḫikhurisela dzibada dzavho, dza raloha u shelwa na tshigontiri uri dzigoloi dzavho dza vhunzhilinzhili dici kande hu suvhelelaho. Vhana vhavho vho vha vha tshi iswa zwikoloni nga dzibisi dza vhutope thovhela. 20
- 5 Midini vho imisa mathannge a mađi e vha tou dibwela, saizwi vha songo dzheniselwa phaiphi nga masipala. Mađi ayo a vha thusa na kha u sheledza maluvha na mahatsi afha dzharatañi dzavho. Muthu o vha a tshi ri u sedza 25 muvhundu uyu a nga a sa lingea u da a dzula hone.
- 6 Vhathu avha vho mbo di ḫifhatela mabindu e a thusavho na vha miñwe mivhundu yo itaho masakha navho. Vhathu vho vha vha tshi bva kule na tsini, vho da u renga henefha. 25

- 7 Vhadzulapo avha vho imisa na holo khulu ine vha farela hone mitangano, 30 minyanya na zwiñwevho. Holo iyo yo vha itela masheleni manzhi ngauri vhatu vha mivhundu ya tsini vho vha tshi vho humbela u farela mishumo yavho hone.
- 8 Kereke khulu dzo fhatwa nga vhunzhi vhunga ho vha ho anda vhatu vha sa pfi tsha muniwe. Musi hu Swondaha ho vha hu tshi vuwa levhulevh, vhatada vha tshi livha afho hune vha kerekha hone. Miñini minzhi ho vha hu tshi pala khwali nga duvha helo vhunga muniwe na muniwe o vha a tshi ri nne a thi sali. Shilikiti, hu tshi itwani. I tou vha thambulo ya vharudi vha no vhofha thoho i sa remi. 35
- 9 Musi wo ima ngei kule wo lavhelesa damu ili u vhona zwikepe ngomu madini zwi tshi khou veka. Ndi zwa musi vhatu vha muvhundu uyu vho awela kha mishumo nga Migivhela. Vhatada vha dimvumvusa damuni ili vho takala, nga mbilu ho dala la uri khokhonya i la maanda ayo. Vhaiwe nga fhaña vhe kati na u rea khovhe. 40
- 10 Ho do na mvula khulu nga nwedzi wa Luhuhi kha nwaha wo fhelaho. Vhadzulapo avha vhe ndi zwa misi, Luhuhi iteli u nwedzi wa mvula, thañwe i 45 do pfula. Mibvumbi yo do shuluwa vhusiku na masiari. Nzulele yo dzula yo ralo nwedzi wa vhuya we da. Thavhela dza thoma u nyelela dzibadani na dzinduni. Mathina mavu aya o ita maroroma lune thavhela dza funa hone. Mikumbela yo gubunya na dzibadani, lune kha vhomutuku madi aya o vha a tshi tou vha tshimangadzo. Vhana vho vha vha sa athu u vhona madi a no 50 gubunya a tshi bva nga ngomu nduni. Vhatu avha zwa vha kela matari, vha vho thoma u shingaila na u phula migero ya u lingedza u thivha madi uri a si vha tshinyadze.
- 11 Zwifhañ na dzibada zwo thoma u rengedela, mitwe i mitwe thovhela. Ho do vuwa tandalatandala lwe vhatu vha vho kundelwa u ya mishumoni na 55 zwikoloni. U bva na u dzhena ha zwiendedzi zwe vhutoto. Ngoho yo vha i tshi tou vha khwara na kavhili musi dzinndu dzi tshi thoma u wa. Vhaiwe vhatu vho zhakelwa ngomu nduni ngeno vhaiwe vho shavhela mashakani. Thundu na ndaka ila ho mbo vha u lovha hazwo.
- 12 Damu na lone lo vho thoma u shela madi nga nthu, vhadzulapo vha dzhenwa 60 nga nowagudu. Vhukati ha vhusiku honoho khathihi fhedzi damu la mbo di ri phamu! Afha ndi he madi a thoma u disuma uri a na maanda mahulu nge a vho kumbuludza muvhundu wothe. Vhatu vhe vha ponya ndi vhaña vhe vha tshanya u ita ngoma madzula wo vhambwa. Mafhuno a u phamuwa ha damu tsho vha tshiambo tshe tsha kunga na vhoramafhuno. Khali yo bikaho iteli i 65 tshi fhira ya u shululelw, ndi ralo ngauri ho vha ho bva na zwikulamalembe.
- 13 Vha hashu muthu kha pfe, tshitanda a tshi na ndevhe. Ri songo edza ala a funguvhu le la ri thilaiwi la fhira mudi lo kovhela. Masipala na sa u pfa, u do ni nea tshitiko na vho disola ni sa fhedzi. 65

[Zwi bva kha Thimu ya Vhatoli]

TSHIBVELEDZWA TSHA B

[Zwi bva kha <http://www.google.co.za/imigress>, October 2014]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA A

- 1.1 U ya nga phara ya 1, mađi ndi tshiko tshi re na vhuđi na vhuvhi. Tikedzani phindulo yañu. (2)
- 1.2 No sedza kha phara 2, ndi zwifhio zwine zwa bvukulula uri vhadzulapo vha Dzulavhvahuya vho vha vhe vhathu vha na zwithu zwavho? (2)
- 1.3 Muvhundu wa Dzulavhvahuya wo ita phambano nadzo. Tikedzani likumedzwa ili. (2)
- 1.4 Kha phara ya 5 vhadzulapo vha Dzulavhvahuya vho sumbedza hani maanda a lupfumo lwavho? (2)
- 1.5 Liambele line la wanala kha mutualadzi wa 16 li ni disela tshifanyiso-de u ya nga mafhungo aya? (2)
- 1.6 Talutshedzani ndivho ye ya tuwedza muniwali uri a nwale aya mafhungo. (2)
- 1.7 Mafhungo aya a tana na u bvukulula vhadzulapo vha muvhundu wa Dzulavhvahuya vhe vhathu-de? Tikedzani phindulo yañu. (3)

- 1.8 Khwa^{ts}isedzani likumedzwa li tevhelaho nga u nanga phindulo yo teaho kha mutevhe we na newa afho fhasi:

Vhadzulapo vha Dzulavhvuya ndi vhatendi vha kholekhole.

- A Vha rea khovhe nga Migvhela
- B Ndi vharudi vha no vhofha thoho i sa remi
- C Vho fha^{ts}a kereke khulwane
- D Muⁿwe na muniwe o vha tshi ri thi sali.

(1)

- 1.9 Ni vhona zwe zwa itwa nga vhadzulapo vha Dzulavhvuya zwi tshi tanganedzea? Tikedzani phindulo yanu.

(2)

- 1.10 Bviselani khagala vhupfiwa haⁿu malugana na zwo faredzwaho kha phara ya 12 mafhungoni a tshibveledzwa tshe na vhala. Tikedzani muhumbulo wanu.

(2)

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA B

- 1.11 Talutshedzani nyimele ine ya khou t^{an}iwa nga tshifanyiso itshi. (2)
- 1.12 Ndi vhufhio vhuleme vhune vhathu vha muvhundu uyu vha vhonala vha tshi do tangana naho? (2)
- 1.13 Ndi ifhio nyeletshedzo ine mufodi a tama u i livhis a kha vha^{ts}aleli vha itshi tshifanyiso? (2)
- 1.14 No vha ni tshi nga itani arali no diwana ni mudzulapo wa vhupo ho taniwaho afha kha tshibveledzwa tsha B? Tikedzani phindulo yanu. (2)

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA A NA TSHA B

- 1.15 Tshibveledzwa tsha B tshi na vhut^{an}mani-de na mafhungo ane a wanala kha tshibveledzwa tsha A? (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A:

30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO**MBUDZISO YA 2: U NWELEDZA NGA MAIPFI ANU**

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA C nga vhuronwane.

THANYELANI: Ni lavhelelwa u ita zwi tevhelaho:

1. Nweledzani ni tshi sumbedza uri vhukuma **vhulimi ndi ha ndeme kha vhutshilo ha vhathu.**
2. Nwalani **phara** yo lunzhedzanaho tshidele, ni shumise maipfi anu.
3. Manweledzo anu a faredze mbuno dza **SUMBE** nga maipfi **a sa fhiri 90.**
4. A **ni lavhelelwi** u dzhenisa t̄hoho ya manweledzo.
5. Sumbedzani **tshivhalo tsha maipfi** mafheloni a manweledzo anu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C

Lupfumo lu mavuni. Vhulimi ndi tshithu tsha ndeme kha vhutshilo hashu. Ndeme yaho i toda nungo na vhudiimiseli kha u takula mveledziso yaho, hu u itela u fusha mavhuthu. Kha la Livubu hu na vhorabulasi vhavhili khevha, Vho Lidzhegu na Vho Magagule, vhanē vha divhelwa mveledziso ya zwiliwa zwine zwa thusa lushaka.

Vho Lidzhegu ndi mulimi ane a vha na tsimu ya maafukhada avhuđi kha mutakalo wa vhathu. Lushaka lu dovha lwa wana mapfura a u ḫola khao. Mapfura aya a nakisa lukanda khathihi na mavhudzi.

Vho Magagule ndi mulimi wa matamat̄isi ane a shumiswa u dzangela miroho u ya nga u fhambana hayo. Vha limavho na matamat̄isi a u ita dzhamu. Maiwe vha a rumela mamagani uri a ite gwengwelele li difhaho li wanalahlo mabodeloni na zwikotikotini ngei mavhengeleni.

Nga tshilimo Vho Lidzhegu vha lima gorou ine ya bveledza fulauru ya marotho, magwinya, zwikontsi, mabantsi na mikapu ine ya liwa mađuvha ano nga matsheloni.

Vho Magagule nga fhala vhe a thi fhirwi ngauri nga thungo vha na tsimu ya manngo ane vha rengisa, o vhibvaho na a mukusule. Maiwe vha a isa mamagani uri a ite atsha na dzhusi. Afha masheleni vha tou ka nga miñadzi.

Vhuvhili ha avha vhathu vha dovha hafhu vha lima mavhele tshone tshililewa tsha ndeme u fhirisa zweathe. Tshikoli vha rengisa tshi tshee tshitete. Mavheleni ndi hone hu bvaho vhukhopfu vhune arali ha shaiwa mudini khuhu i a tevhela muthu. Maiwe mavhele a rumelwa mamagani uri a ite 'corn flakes', dzanga la vhana.

Masimu a avha vhavhili o tingeledzwa nga miri ya mipaini na mibomo ine ya thusa kha mabulannga na matanda a midagasi na a dzithingo. Fanitshara dza maimo dzi bveledzwa mirini iyi. Mabammbiri na one a sikiwa a tshi bva heneffa mirini.

Mafulufulu a avha vhavhili a pfukela na kha u lima luguli lune lwa bveledza harane ine ya ita malabi a zwiambaro. Ndi heneffa hune wa do wana masimu avho o tou tshena vhukuma nga luguli, vhashumi iteli i mupfufhi u si mphire vha tshi tsa vha tshi gonya na tsimu yothe.

Vhathu, kha ri shelevho mulenzhe kha mveledziso ya vhulimi, ri takule ikonomi shangoni lashu.

[Zwi bva kha *Thimu ya Vhatoli*]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

MBUDZISO YA 3: U SENGULUSA KHUNGEDZELO

Talelani TSHIBVELEDZWA TSHA D uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

PHANDEKANYAMASHANGO

Vho no vhuya vha alama nthā ha madī?

Kha vha de vha vhe muthu wa u thoma u difhelwa nga u suvha nthā ha madī.

Ri vha kanzwa nga zwiliwa zwa mbuya-na-munwe.

Mulakhulu u a fhinduwa.

Ri na luafhulelo lu sa takuwiho kha vhaaluwa vho no fhiraho mihiwaha ya furathi thanu.

Vha songo fara la tsha-nkunda-ndilipo.

A fara kaiwe matsetse ... Ri wanala zwashu tshidele henefha kha dorobo ya Makhado.

Vha nga rwela muhala kha: 015 952 1234 kana kha imeili: nyamandi.n@gmail.com

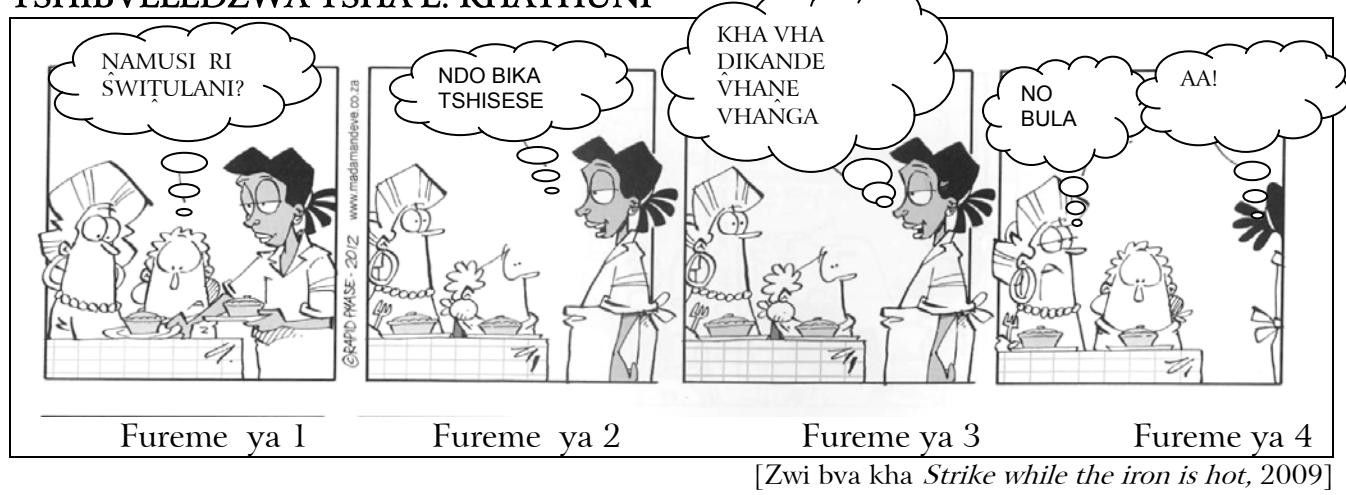
[Tshi bva kha *Destiny*, September 2014]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA D

- 3.1 Sedzani khungedzelo iyi nga vhuronwane. Talutshedzani ndivho ya mukungedzeli musi a tshi shumisa nyolo iyi. (2)
- 3.2 Vhalani fhungo: 'Vho no vhuya vha alama nthā ha madī?' Hu na thekeniki yo shumiswaho hafha. Ī buleni ni dovhe ni n̄ee na mushumo wayo kha khungedzelo iyi. (2)
- 3.3 Kha khungedzelo iyi hu na ipfi: 'mbuya-na-munwe'. Li ni disela tshifanyiso-de u ya nga ha khungedzelo iyi? (1)
- 3.4 Nangani phindulo nthihi i re yone kha mutevhe wo newaho afho fhasi kha u khunyeledza murero uyu.
- A fara kaiwe matsetse ...
- A tsimu ya dongo u do i lima
 B mulindi wa vhuya wa dala
 C masalela a do fara madula
 D i vhidza u gidima. (1)
- 3.5 Nga fhungo: 'Vha songo fara la tsha-nkunda-ndilipo,' ndi ufhio muhumbulo une mukungedzeli a livhisa kha vhakungedzelwa? (2)
- 3.6 Nga kuvhonele kwañu, ni vhona u nga khungedzelo iyi yo swikela ndivho yayo naa? Tikedzani. (2)
- [10]

MBUDZISO YA 4: U PFEESA ZWIŃWE ZWIBVELEDZWA ZWA VHUDAVHIDZANI

Talelani TSHIBVELEDZWA TSHA E uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA E: KHATHUNI

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA E

- 4.1 Ndi mini tshine muoli wa iyi khathuni a tama u tshi $\ddot{\text{t}}$ ana kha fureme ya 1? (2)
- 4.2 Ndi vhufhio vhushaka vhune ha vha hone vhukati ha vhathu vha re kha iyi khathuni? Tikedzani phindulo yan $\ddot{\text{u}}$. (3)
- 4.3 Nangani nthihi ya phindulo i re yoneyone u fhindula mbudziso i tevhelaho:
Fureme ya 2 i sumbedza ...
- A Vha no khou $\ddot{\text{l}}$ a zwi $\ddot{\text{l}}$ iwa
 B A vha na ndavha na muambi
 C Vho sinyutshela muambi
 D Vha no khou thetshelesa muambi. (1)
- 4.4 Fhundo $\ddot{\text{l}}$ a fureme ya 3 $\ddot{\text{l}}$ i $\ddot{\text{t}}$ ana hani vhudipfi ha muambi kha iyi khathuni? (2)
- 4.5 Nga kuvhonele kwan $\ddot{\text{u}}$, ni vthona nzulele i re kha khathuni iyi i tshi $\ddot{\text{t}}$ anganedzea naa? Tikedzani phindulo yan $\ddot{\text{u}}$. (2)
- [10]

MBUDZISO YA 5: KUSHUMISELE KWA LUAMBO NGA NDILA YONE

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA F uri ni $\ddot{\text{d}}$ o kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA F

Tshanduko ya kilima i kwama zwe $\ddot{\text{t}}$ he zwi tshilaho shangoni. Masiandaitwa a tshanduko iyi ri vho thoma u a vthona. Duvha $\ddot{\text{l}}$ i vho fhisesa naho hu vhuria. Vhathu vha femuluwa musi duvha $\ddot{\text{l}}$ i tshi tota tombo. Vhathu vhanzhi vha khou farwa nga khentsa ya lukanda nga wone mufhiso. Mitodzi i bva ya elela na mashama. Mililo i a nanga musi hu tshi fhisesa uri $\ddot{\text{l}}$ i sumbedze vhuhalu halo. Mu $\ddot{\text{n}}$ we rabulasi wa ngei Kapa 5 Vhubvaduvha, bulasi yawe ya nngu na kholomo zwe swa lore a sa divhi vhubvo ha mulilo. Nd $\ddot{\text{u}}$ dzawe ho tou fa vhone vha thusothanzi vhe vha $\ddot{\text{d}}$ o swika vha kona u u dzima u sa athu swika dzindu. Tshinyalelo yo ri i tshi anganyelwa ya vha hanefha kha rannda dza milioni $\ddot{\text{t}}$ hanu.

Rabulasi o ri a tshi vhudzisa a fhindula a ri: 'Ndo pfa ndo tou $\ddot{\text{n}}$ oka musi ndi tshi vthona mitumbu ya zwifubo zwanga yo tou zwaa na tsimu yo $\ddot{\text{t}}$ he.' Muvhuso wo $\ddot{\text{t}}$ ahisa mulevho wa uri ane a wanala a tshi khou fhisa $\ddot{\text{d}}$ aka u $\ddot{\text{d}}$ o $\ddot{\text{t}}$ angana na ndou i tshi dzwala. 10

Muvhuso u eletshedza vhathu uri musi vha tshi vthona mulilo u tshi thoma kha vha lingedze u u dzima kana vha founle vha thusothanzi u thivhela tshinyalelo i 15 vhangwaho nga mulilo.

[Zwi bva kha Thimu ya Vhatoli]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA F

- 5.1 Kha mutualadzi wa 3, hu na figara ya muambo yo shumiswaho. Sumbedzani uri ndi ya lushaka lufhio. (1)
- 5.2 Kha mitaladzi ya 4–5, hu na fhungotserakano: 'Mililo i a ... vhuhali halo.' Li saukanyeni u sumbedza uri ni a pfesesa mafhungodavhi o li vhumbaho. (3)
- 5.3 Kha mutualadzi wa 7, hu na dzinambumbano. Inwi li topoleni, ni dovhe ni li shumise u vhumba fhungo li pfalaho. (2)
- 5.4 Isani fhungo li tevheleho kha luambo lwa u vhiga:
Rabulasi u ri: ' Ndo pfa ndo tou ḥoka musi ndi tshi vhona mitumbu ya zwifubo zwanga.' (2)
- 5.5 Kha phara ya 2 hu na he muñwali a sumbedza vhushaka vhukati luambo na maanda. Sumbedzani tshipida itsho, ni dovhe ni ḥee khwathisedzo ya vhushaka uho. (2)
[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C:
MARAGAGUTE:

30
70